

Michałowice 2017

Ocena Zasobów Pomocy Społecznej dla Gminy Michałowice za 2016 rok

zgodnie z art. 16a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 930 z późn. zm.)

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
w Michałowicach

SPIS TREŚCI

<i>1. Wstęp</i>	3
<i>2. Sytuacja społeczno-gospodarcza gminy</i>	4
2.1 Powierzchnia gminy	4
2.2 Podział administracyjny	4
2.3 Liczba ludności.....	4
2.4 Struktura ludności według wieku	5
2.5 Wskaźnik obciążenia demograficznego	6
2.6 Przyrost naturalny	6
2.7 Rynek pracy.....	6
2.8 Infrastruktura społeczna gminy Michałowice	6
<i>3. Dane o osobach i rodzinach objętych pomocą i wsparciem Ośrodka</i>	8
<i>4. Zadania Ośrodka Pomocy Społecznej w Michałowicach</i>	13
<i>5. Zasoby instytucjonalne pomocy i wsparcia na terenie gminy Michałowice</i>	18
<i>6. Kadra jednostki organizacyjnej pomocy społecznej</i>	18
<i>7. Środki finansowe na wydatki pomocy społecznej</i>	20
<i>8. Wnioski końcowe i rekomendacje</i>	23
8.1 Sytuacja demograficzna i społeczna Gminy Michałowice	23
8.2 Osoby i rodziny korzystające z pomocy i wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej.....	24
8.3 Wybrane usługi pomocy społecznej.....	24
8.4 Instytucje pomocy społecznej.....	25
8.5 Stan i kwalifikacje kadr pomocy społecznej.....	26
8.6 Środki finansowe na zadania z obszaru polityki społecznej	26
8.7 Współpraca z organizacjami pozarządowymi	27

1. Wstęp

Niniejsze opracowanie stanowi realizację zapisów art. 16a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej* (t.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 930 z późn. zm.), dotyczących obowiązku przygotowywania przez gminy, powiaty i samorząd województwa oceny zasobów pomocy społecznej (OZPS) w oparciu o analizę lokalnej sytuacji społecznej i demograficznej. Organy wykonawcze jednostek samorządu terytorialnego przedstawiają co roku do dnia 30 kwietnia odpowiednio radom gmin, radom powiatów, a do dnia 30 czerwca sejmikom województw właściwych jednostek samorządu terytorialnego przedmiotową Ocena. Ocena wraz z rekomendacjami jest podstawą do planowania budżetu na rok następny

Wypełniając powyższe zapisy ustawowe przygotowana została piąta edycja raportu *„Ocena zasobów pomocy społecznej dla gminy Michałowice za rok 2016”*. Ponownie wykonano ją w oparciu o narzędzie wykorzystujące elektroniczną Centralną Aplikację Statystyczną (CAS). Narzędzie zostało opracowane przez Instytut Rozwoju Służb Społecznych w ramach projektu systemowego EFS Nr 1.16 *Koordinacja na rzecz aktywnej integracji*.

Ocena zasobów pomocy społecznej przygotowywana jest w oparciu o analizę lokalnej sytuacji społecznej i demograficznej. Niniejszy dokument prezentuje informacje dotyczące takich obszarów tematycznych jak: infrastruktura, kadra, organizacje pozarządowe oraz nakłady finansowe na zadania pomocy społecznej. Ponadto ocena obejmuje dane dotyczące osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej, rodzajów ich problemów oraz rozkładu ilościowego. Należy jednak podkreślić, że opracowanie zawiera nie tylko kwestie dotyczące ścisłego oddziaływania pomocy społecznej na lokalne środowisko w ramach jej ustawowych zadań. Wskazuje ono również na problemy dotyczące polityki mieszkaniowej, demograficznej i rynku pracy. Uwzględnia zatem te wszystkie elementy, które obejmują swym zasięgiem szerokie spektrum infrastruktury polityki społecznej Gminy Michałowice. Z uwagi na fakt, iż niektóre obszary formularza nie dotyczą gminy Michałowice (zostały w formularzu wyzerowane), na potrzeby niniejszego raportu wykorzystano te dane, które obrazują tendencje w przedmiotowym zakresie, pojawiające się na terenie naszej gminy.

Niniejsza ocena jest materiałem poglądowym, mającym ułatwić podejmowanie decyzji związanych z planowaniem budżetu w latach kolejnych. Opracowując ją posłużono się ponadto danymi wygenerowanymi z systemów informatycznych (tj. Helios, Amazis, Nemezis, Izyda, zbiory centralne, programy finansowo-księgowo)¹, a także danymi pozyskanymi z Urzędu Gminy Michałowice i gminnych jednostek organizacyjnych.

Ocena zasobów pomocy społecznej dla Gminy Michałowice za 2016 rok przedstawia analizę wybranych danych statystycznych obrazujących obszar pomocy społecznej i jego otoczenie na tle sytuacji społecznej i demograficznej gminy. Zawiera on również wnioski i rekomendacje płynące z analizy zebranego materiału. Pełna wersja formularza OZPS stanowi załącznik do niniejszej Oceny.

¹ Należy zaznaczyć, iż znaczna ilość danych została wygenerowana automatycznie w ramach elektronicznej Centralnej Aplikacji Statystycznej i różnią się one od danych będących w posiadaniu Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Michałowicach, wykazanych chociażby w *„Sprawozdaniu rocznym z działalności Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Michałowicach za rok 2016 r.”* (np. w zakresie ilości osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej) czy Referatu Ewidencji Ludności Urzędu Gminy Michałowice.

2. Sytuacja społeczno-demograficzna gminy

Opracowując ocenę w obszarze sytuacji demograficznej i społecznej Gminy Michałowice uwzględniono dane statystyczne dotyczące liczby mieszkańców, rynku pracy oraz infrastruktury społecznej.

2.1. Powierzchnia gminy

Powierzchnia gminy Michałowice wynosi 51,27 km², co stanowi 4,2% powierzchni powiatu krakowskiego i 0,3% powierzchni województwa małopolskiego. Pod względem terytorialnym nasza gmina klasyfikuje się na 13 miejscu spośród wszystkich gmin w powiecie krakowskim.

Bezpośrednie sąsiedztwo z Krakowem, jak również położenie wzdłuż drogi krajowej nr 7, implikuje istotne zmiany w charakterze gminy, zwłaszcza w ostatnich latach, tj. odchodzenie od rolniczego charakteru na rzecz tzw. „zaplecza Krakowa”. Wiąże się z tym intensywne budownictwo indywidualne, silny strumień migracji z Krakowa, dodatni przyrost naturalny, a także duża aktywność ekonomiczna mieszkańców gminy.

2.2. Podział administracyjny

Administracyjnie gmina obejmuje 18 miejscowości (19 sołectw): Górna Wieś, Kończyce, Kozierów, Książniczki, Masłomiąca, Michałowice, Młodziejowice, Pielgrzymowice, Raciborowice, Sieborowice, Więclawice Dworskie, Więclawice Stare, Wilczkowice, Wola Więclawska, Zagórzycze Dworskie, Zagórzycze Stare, Zdzięslawice i Zerwana.

2.3. Liczba ludności

Według stanu na 31 grudnia 2016 r. gminę Michałowice zamieszkiwało **9 981 osób**, z czego **50,16%** stanowiły kobiety, a **49,84%** mężczyźni. Zgodnie z danymi za 2016 r., ludność naszej gminy stanowiła 3,7% ludności powiatu krakowskiego. Pod względem liczby mieszkańców na 1 km² gmina zajmuje 9 miejsce w powiecie i 51 w województwie małopolskim. Liczba ludności w naszej gminie systematycznie wzrasta; w roku 2016 wzrosła o 260 osób w stosunku do 2014 r. i prognozuje się dalszy wzrost w tym zakresie. 63,38% mieszkańców gminy jest w wieku produkcyjnym, 15% w wieku poprodukcyjnym, a 21,59% w wieku przedprodukcyjnym.

Miejscowościami największymi zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby mieszkańców są: Michałowice (3 226 osób), Raciborowice (885 osób) oraz Masłomiąca (825 osób), natomiast najmniejszą liczbę mieszkańców mają: Książniczki (292 osoby), Kończyce (240 osób) oraz Zdzięslawice (230 osób).

Szczegółowe informacje dotyczące powyższych obszarów zawiera tabela nr 1.

Tab. nr 1 Dane o sytuacji demograficznej i społecznej w gminie (stan na 31 grudnia)

WYSZCZEGÓLNIENIE	lata poprzednie		rok oceny	prognoza		
	rok 2014	rok 2015		rok po ocenie	dwa lata po ocenie	
Mieszkańcy (w osobach)						
Ogółem	1	9 721	9 845	9 981	9 981	9 981
Kobiety						
Ogółem	2	4 883	4 935	5 006	5 006	5 006
wiek 0 – 17	3	1 025	1 026	1 017	1 017	1 017
wiek 18 – 59	4	2 923	2 956	2 984	2 984	2 984
wiek 60 lat i więcej	5	935	953	1 005	1 005	1 005

Mężczyźni						
Ogółem	6	4 838	4 910	4 975	4 975	4 975
wiek 0 – 17	7	1 105	1 131	1 138	1 138	1 138
wiek 18 – 64	8	3 287	3 304	3 342	3 342	3 342
wiek 65 lat i więcej	9	446	475	495	495	495
Rynek pracy						
bezrobotni ogółem	10	210	151	141	141	141
bezrobotni długotrwale ogółem	11	99	72	59	59	59
bezrobotni ogółem z prawem do zasiłku	12	30	25	23	23	23
Infrastruktura społeczna						
liczba mieszkań komunalnych w zasobie gminy	13	32	32	32	32	32
liczba wniosków złożonych na mieszkanie komunalne	14	0	0	0	0	0
liczba mieszkań (lokali) socjalnych	15	0	0	0	0	0
liczba osób oczekujących na mieszkanie socjalne	16	0	0	0	0	0
liczba wyroków eksmisyjnych bez wskazania lokalu socjalnego	17	0	0	0	0	0
liczba żłobków (żłobki, kluby dziecięce, oddziały żłobkowe w przedszkolach)	18	1	1	1	1	1
liczba opiekunów dziennych do dzieci	19	0	0	0	0	0
liczba miejsc w żłobkach (żłobki, kluby dziecięce, oddziały żłobkowe w przedszkolach)	20	15	15	39	39	39
liczba dzieci, którzy nie przyznano miejsc w żłobku	21	0	0	0	0	0
liczba przedszkoli (przedszkola wraz z oddziałami przedszkolnymi przy szkołach)	22	6	6	6	6	6
liczba miejsc w przedszkolach (przedszkola wraz oddziałami przedszkolnymi przy szkołach)	23	338	392	405	405	405
liczba dzieci, którym nie przyznano miejsc w przedszkolu wg złożonych wniosków	24	0	0	0	0	0
liczba świetlic i klubów dla dzieci i młodzieży	25	4	4	3	3	3
z tego: (wiersze „przyszkolne” i „pozaszkolne”)						
przyszkolne	26	3	3	3	3	3
pozaszkolne	27	1	1	0	0	0
liczba świetlic i klubów dla seniorów	28	0	2	2	2	2
liczba hospicjów	30	0	0	0	0	0

Analiza danych zawartych w powyższej tabeli, a dotyczących lat 2014 – 2016, jak również innych będących w posiadaniu Ośrodka Pomocy Społecznej w Michałowicach, pozwala wysunąć następujące wnioski:

2.4. Struktura ludności według wieku

Ważnym czynnikiem mającym wpływ na politykę społeczną jest struktura ludności według ekonomicznych grup wieku.

Na terenie gminy Michałowice odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat) w ogólnej liczbie mieszkańców w 2016 r. wynosił **21,59%** i można zaobserwować nieznaczny wzrost w tym zakresie. Z kolei odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców wyniósł **15,02%**.

Udział osób w wieku produkcyjnym w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców wyniósł w roku oceny **63,38%** i utrzymuje się na podobnym poziomie w stosunku do lat poprzednich.

2.5. Wskaźnik obciążenia demograficznego

Opisane powyżej tendencje będą skutkowały w przyszłości wzrostem wskaźnika obciążenia demograficznego (tj. ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym). Jego wartość wyniosła dla naszej gminy w 2015 r. **57,82%**. Z kolei udział ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym wyniósł **23,70%** i w tym zakresie odnotowuje się tendencję wzrostową, co oznacza m.in., że należy uwzględnić te dane przy opracowywaniu zapotrzebowania na usługi opiekuńcze czy podnoszenie zastępczo odpłatności za pobyt w domu pomocy społecznej, a także stworzenie oferty wsparcia i rozwoju dla tej grupy odbiorców. Jako osoby wymagające w zdecydowanej większości przypadków stałego wsparcia traktowane są osoby mające przynajmniej 80 lat. Na koniec 2016 r. w gminie Michałowice żyło 495 osób w wieku emerytalnym, stanowiąc **9,95 %** ogółu ludności.

2.6. Przyrost naturalny

Gmina Michałowice ma dodatni przyrost naturalny, współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi **1,06%** i jest nieznacznie mniejszy od średniej dla województwa oraz znacznie większy od współczynnika dla całego kraju. Wynik ten jest jednym z korzystniejszych w skali gmin wiejskich powiatu krakowskiego oraz samego powiatu i wskazuje na utrzymującą się w dalszym ciągu atrakcyjność gminy Michałowice, w szczególności dla osób młodych.

2.7. Rynek pracy

Dane o liczbie bezrobotnych obejmują osoby zarejestrowane w Urzędzie Pracy Powiatu Krakowskiego jako bezrobotne, zgodnie z definicją zawartą w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. *o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*. W gminie Michałowice na koniec roku 2016 liczba zarejestrowanych wyniosła **141 osób** i można zaobserwować tendencję malejącą w tym zakresie (zmniejszenie o 69 osób w stosunku do 2014 r. i o 10 osób w stosunku do roku 2015).

Stopa bezrobocia, definiowana jako procentowy udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności aktywnej zawodowo osiągnęła w 2016 r. poziom **2,23%** i tu również można zaobserwować tendencję malejącą.

Na koniec 2016 r. w gminie Michałowice prawo do zasiłku z tytułu bezrobocia posiadało **23 osoby**. Stanowiły one **16,31%** ogółu bezrobotnych.

Niepokojąca jest struktura bezrobotnych, biorąc pod uwagę czas pozostawania bez zatrudnienia, gdyż aż **41,84%** stanowiły osoby długotrwale bezrobotne.

2.8. Infrastruktura społeczna gminy Michałowice

Istotną cechą samorządu gminy jest zaspokojenie potrzeb lokalnej społeczności, bowiem samorząd odpowiada za wszystkie sprawy publiczne dotyczące życia mieszkańców w obrębie jednostki terytorialnej. Od umiejętności gospodarowania zasobami i od tego, jak gmina będzie wykorzystywać swoje szanse, zależy jej rozwój.

Infrastruktura społeczna jest definiowana jako zespół instytucji i usług zaspokajających w zorganizowany sposób ludzkie potrzeby w dziedzinie prawa, bezpieczeństwa, kształcenia, oświaty, kultury, pomocy społecznej, służby zdrowia i budownictwa mieszkaniowego.

W skład infrastruktury społecznej gminy Michałowice wchodzi:

- *Centrum Kultury i Promocji w Michałowicach (CKiP)*, które kładzie nacisk na rozwój szeroko pojętej kultury, prowadząc cykliczne zajęcia dla najmłodszych dzieci, młodzieży gimnazjalnej oraz dorosłych, a także organizując imprezy plenerowe. W strukturach Centrum funkcjonują zespoły regionalne, których zadaniem jest kultywowanie lokalnych tradycji oraz zespoły dziecięce (grupy teatralne, grupy taneczne);
- *Biblioteka Publiczna w Michałowicach wraz z dwoma oddziałami filialnymi w Więclawicach oraz Raciborowicach*, oprócz bogatego księgozbioru oraz stanowisk komputerowych z bezpłatnym dostępem do Internetu, Biblioteka zapewnia czytelnikom mini-czytelnię czasopism oraz kąciak do czytania dla dzieci;
- *trzy niepubliczne przedszkola* znajdujące się w miejscowościach Michałowice (Niepubliczne Przedszkole „Promyczek”), Raciborowice (Przedszkole im. M. Montessori) oraz Zdzieszewice (Niepubliczne Przedszkole „Kubusiowa Dolina”). Ponadto w ramach trzech Zespołów Szkół funkcjonują 3 oddziały przedszkolne. Odsetek dzieci w wieku 3-6 lat, objętych wychowaniem przedszkolnym w gminie Michałowice w 2015 roku wynosił 69,5%, i był niższy od średniej dla powiatu krakowskiego (85,6%). Należy zaznaczyć, że w przypadku naszej gminy potrzeby w tym zakresie mają tendencje wzrostową, zwłaszcza w sytuacji osiedlania się – w ramach procesu suburbanizacji – nowych mieszkańców. W roku oceny gmina dysponowała 405 miejscami w przedszkolach oraz oddziałach przedszkolnych;
- *trzy Zespoły Szkół* w Michałowicach, Raciborowicach oraz Więclawicach Starych;
 - w strukturze każdego z Zespołów funkcjonuje biblioteka szkolna oraz sale gimnastyczne;
 - baza dydaktyczna w powyższych placówkach jest w dobrym stanie, niewątpliwie gmina Michałowice ma zadawalającą i wciąż rozwijającą się infrastrukturę szkolno-przedszkolną;
- *jeden Niepubliczny Żłobek „Dolina Muminków” w Michałowicach*, dysponujący 39 miejscami; **nie funkcjonują natomiast inne formy zapewniające opiekę nad dziećmi poniżej 3 roku życia (tj. kluby malucha czy opiekunowie dzienni)**; brak również danych dotyczących ilości rodzin zainteresowanych tą formą wsparcia.
- *jeden Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Medea” Sp. z o.o. w Michałowicach*, w ramach którego funkcjonują lekarze medycyny rodzinnej, poradnia stomatologiczna, ginekolog, gabinet rehabilitacyjny, położna środowiskowa-rodzinna oraz pielęgniarki środowiskowe,
- gmina posiada zasób lokalowy, obejmujący **32 mieszkania komunalne, nie posiada zasobu lokalowego, obejmującego lokale socjalne czy pomieszczenia tymczasowe**;
- na terenie gminy funkcjonują 3 świetlice środowiskowe **nie funkcjonują natomiast placówki wsparcia dziennego, a także sformalizowane kluby bądź dzienne ośrodki wsparcia dla seniorów**. Jedynie Stowarzyszenie Instytut Strumiły realizowało w 2015 roku projekt, efektem którego jest funkcjonowanie nieformalnego „Centrum Aktywnego Seniora”, którego oferta jest skierowana do osób w wieku 60+. W ramach ww. projektu odbywały się zajęcia ruchowe, komputerowe, rękodzieła oraz wyjazdy i wykłady.

W 2016 roku Gmina Michałowice podjęła działania mające na celu przygotowanie, koordynowanie i tworzenie warunków do wdrożenia i prowadzenia procesu rewitalizacji, zgodnie z wytycznymi zawartymi w ustawie z dnia 9 października 2015 r. *o rewitalizacji* (Dz. U. z 2015 r., poz. 1777 z późn. zm.).

W tym celu wyznaczono obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji, obejmujący tereny zurbanizowane miejscowości Książniczki i Raciborowice (uchwała Nr XXV/153/2016 Rady Gminy Michałowice z dnia 29 września 2016 r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego oraz obszaru rewitalizacji na terenie wiejskim Gminy Michałowice) oraz przygotowano dla obszaru rewitalizacji projekt *Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Michałowice na lata 2017 – 2025*, który został przyjęty do realizacji uchwałą Nr XXXIII/247/2017 Rady Gminy Michałowice z dnia 20 kwietnia 2017 r.

Zakłada on realizację kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, obejmujących sferę społeczną, przestrzenną, gospodarczą, środowiskową i techniczną, stanowiąc w ten sposób odpowiedź na zidentyfikowane problemy, czynniki i zjawiska kryzysowe.

Wśród przedsięwzięć rewitalizacyjnych zaplanowano m.in. rozwój infrastruktury społecznej, a w tym utworzenie:

- dwóch centrów aktywności lokalnej w Książniczkach (w budynku OSP) oraz Raciborowicach (budowa filii Centrum Kultury i Promocji oraz modernizacja budynku starej stajni na potrzeby filii Biblioteki Publicznej w Michałowicach),
- utworzenie Centrum Kreatywnego Rozwoju w Raciborowicach, obejmującego placówkę wsparcia dziennego „Przestrzeń Młodych”, integrującą dzieci i młodzież pełnosprawną z niepełnosprawnymi rówieśnikami oraz Centrum Rozwoju Przedsiębiorczości,
- uruchomienie siedziby Centrum Wolontariatu w Książniczkach,
- utworzenie miejsc przestrzeni publicznej wokół Centrów Aktywności Lokalnej, obejmujących parki z ciekawymi w formie elementami architektury parkowej, zaprojektowanymi w taki sposób, aby obok wypoczynkowej pełnić również funkcje edukacyjne i zabawowe.

3. Dane o osobach i/lub rodzinach objętych pomocą i wsparciem Ośrodka

Pomoc społeczna jest instrumentem polityki społecznej państwa przeznaczonym do wspierania osób i rodzin w trudnych sytuacjach życiowych, z którymi nie są one w stanie poradzić sobie samodzielnie. Podejmuje ona działania w sytuacjach zagrożenia podstawowych potrzeb życiowych oraz obniżenia jakości życia poniżej społecznie akceptowanego minimum. Pomoc społeczna pomaga tworzyć warunki umożliwiające godną egzystencję, jak również przyczynia się do wyrównywania nadmiernych różnicowań społecznych. Instrument ten służy także do kompensowania różnorodnych szkód, np. wynikających z bezrobocia, sieroctwa, niepełnosprawności czy długotrwałych chorób. Ponadto pomoc społeczna zapewnia poczucie bezpieczeństwa socjalnego poprzez udzielenie różnego rodzaju zasiłków i świadczeń uzupełniających dochody z pracy, systemu emerytalno-rentowego oraz innych systemów zabezpieczenia społecznego.

Skutkiem działań pomocy społecznej powinno być eliminowanie wykluczenia społecznego oraz usamodzielnienie się jej beneficjentów.

Opracowując ocenę w obszarze pomocy społecznej (dane o osobach i rodzinach korzystających z pomocy społecznej, liczbach i formach przyznanych świadczeń, przyczynach udzielanej pomocy) uwzględniono dane wygenerowane z systemów informatycznych będących w użytkowaniu Ośrodka. Szczegółowe informacje w tym zakresie zawierają poniższe tabele.

<i>tab. nr 2. Dane o korzystających z pomocy i wsparcia (w całym okresie sprawozdawczym)</i>					
WYSZCZEGÓLNIENIE	lata poprzednie		rok oceny	prognoza rok po ocenie	
	rok 2014	rok 2015			
Osoby i rodziny, którym udzielono pomocy i wsparcia					
liczba osób	1	381	365	360	360
Osoby i rodziny, którym przyznano świadczenie					
liczba osób	2	286	295	247	247
w tym: osoby długotrwale korzystające	3	129	126	156	156
wiek 0-17	4	137	131	109	109
wiek produkcyjny	5	124	125	99	99
wiek poprodukcyjny	6	25	39	39	39
liczba rodzin	7	160	163	153	153
liczba osób w rodzinach	8	580	516	435	435
w tym kobiety	9	150	168	132	132
w tym mężczyźni	10	136	127	115	115
Osoby i rodziny, którym przyznano świadczenie pieniężne					
liczba osób	11	163	250	133	133
liczba rodzin	12	131	147	119	119
liczba osób w rodzinach	13	396	473	314	314
Osoby i rodziny, którym przyznano świadczenie niepieniężne					
liczba osób	14	129	131	115	115

liczba rodzin	15	74	76	66	66
liczba osób w rodzinach	16	299	308	261	261
Osoby i rodziny, z którymi przeprowadzono wywiad środowiskowy					
liczba rodzin ogółem	17	190	201	197	197
liczba rodzin	18	160	163	153	153
liczba osób w rodzinach	19	580	516	435	435

Na podstawie przeprowadzonej analizy ww. danych można zaobserwować poniższe tendencje:

- zauważalna jest utrzymująca się od kilku lat malejąca tendencja w zakresie liczby osób korzystających z pomocy i wsparcia udzielanego przez Ośrodek Pomocy Społecznej w Michałowicach, przy czym znaczną część stanowią tutaj dzieci i młodzież do 17go roku życia, objęte pomocą w formie gorącego posiłku (29,17% ogółu osób objętych pomocą i wsparciem oraz 42,51% ogółu osób, którym przyznano decyzją świadczenia z pomocy społecznej),
- nieznaczny spadek liczby osób i rodzin, które otrzymały świadczenia przyznane decyzją administracyjną, z czego dotyczy to głównie osób w wieku produkcyjnym,
- nieznacznie zwiększa się liczba osób długotrwale korzystających ze świadczeń pomocy społecznej,
- 119 rodzin, w których żyły 314 osoby, otrzymało pomoc w postaci świadczenia pieniężnego i jest to spadek w stosunku do lat ubiegłych,
- 66 rodzin, w których żyło 261 osób, otrzymało pomoc w postaci świadczenia niepieniężnego i jest to również spadek w stosunku do lat ubiegłych.

Najczęstsze przyczyny obejmowania w 2016 roku osób i rodzin świadczeniami z pomocy społecznej (pieniężnymi i niepieniężnymi), dominujące w ostatnich latach to: **długotrwała i ciężka choroba, ubóstwo, niepełnosprawność bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego oraz bezrobocie** (tab. nr 3).

tab. nr 3. Powody udzielania pomocy i wsparcia (w całym okresie sprawozdawczym)

WYSZCZEGÓLNIENIE	lata poprzednie		rok oceny	prognoza rok po ocenie	
	rok 2014	Rok 2015			
ubóstwo					
liczba rodzin	1	82	86	69	69
liczba osób w rodzinach	2	253	272	191	191
bezrobocie					
liczba rodzin	3	43	38	27	27
liczba osób w rodzinach	4	130	113	76	76
Niepełnosprawność					
liczba rodzin	5	46	50	52	52
liczba osób w rodzinach	6	135	122	129	129
długotrwała lub ciężka choroba					

liczba rodzin	7	103	100	109	109
liczba osób w rodzinach	8	291	289	285	285
bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych					
liczba rodzin	9	65	55	43	43
liczba osób w rodzinach	10	209	180	136	136
alkoholizm					
liczba rodzin	11	7	4	3	3
liczba osób w rodzinach	12	20	10	8	8
potrzeba ochrony macierzyństwa					
liczba rodzin	13	28	33	27	27
w tym: wielodzietność					
liczba rodzin	14	27	33	26	26
przemoc w rodzinie – ofiary przemocy					
liczba rodzin	15	7	2	1	1
liczba osób w rodzinach	16	23	8	2	2

Szczegółowa analiza danych zawartych w powyższej tabeli pozwala na wysunięcie następujących wniosków w zakresie poszczególnych przyczyn przyznawania świadczeń z pomocy społecznej:

- **ubóstwo** – jedna z najczęstszych przesłanek obejmowania pomocą i wsparciem; liczba rodzin (a tym samym liczba osób w rodzinach), którym przyznano pomoc w związku z tą przesłanką, systematycznie spada na przestrzeni ostatnich trzech lat – z 82 rodzin (253 osób) w 2014 r. do 69 rodzin (191 osób) w roku 2016; ubóstwo jest przesłanką, która dot. **37,30%** rodzin sięgających po pomoc;
- **bezrobocie** – w dalszym ciągu utrzymuje się tendencja spadkowa w zakresie liczby rodzin i osób, którym udzielono pomocy i wsparcia z uwagi na tą przesłankę – w 2014 r. z powodu tej przesłanki udzielono pomocy 43 rodzinom (w których żyło 130 osób), w roku oceny zaś dotyczyło to 27 rodzin, (w których żyło 76 osób); bezrobocie jest przesłanką, która dot. **14,59%** rodzin sięgających po pomoc;
- **niepełnosprawność** – tendencja w tym zakresie utrzymuje się od kilku lat na tym samym poziomie, z nieznacznymi odchyleniami „in minus” lub „in plus”; niepełnosprawność jest przesłanką, która dot. **28,10%** rodzin sięgających po pomoc;
- **długotrwała i ciężka choroba** – jedna z najczęstszych przesłanek udzielania świadczeń z pomocy społecznej, w przypadku tej przesłanki również można zauważyć wzrost liczby rodzin w stosunku do lat poprzednich – 103 rodzin, w których żyły 291 osoby w 2014 r. w zestawieniu z danymi za 2016 r. – 109 rodziny, w których żyło 285 osób; długotrwała i ciężka jest przesłanką, która dot. **58,91%** rodzin sięgających po pomoc;
- **bezradność w sprawach opiekuńczo wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego** – również jedna z najczęstszych przesłanek udzielanych świadczeń z pomocy społecznej, obserwowalny jest spadek liczby rodzin w roku oceny (43 rodzin z 136 osobami) w stosunku do roku 2014 (65 rodzin z 209 osobami); przesłanka ta dot. **23,24%** rodzin sięgających po pomoc;
- **alkoholizm** – można zaobserwować znaczny spadek liczby rodzin, którym udzielono pomocy i wsparcia z powodu tej przesłanki chociaż problem alkoholizmu na terenie gminy wciąż jest znacznym problemem; alkoholizm jest przesłanką, która dot. **1,62%** rodzin sięgających po pomoc;
- **potrzeba ochrony macierzyństwa** – zauważalna jest wyraźna tendencja malejąca; przesłanka ta dot. **14,59%** rodzin sięgających po pomoc,

- **przemoc w rodzinie** – można zaobserwować znaczny spadek liczby rodzin objętych pomocą i wsparciem z powodu ww. przestanki w roku 2016 w stosunku do 2014 roku.;

Kolejna tabela (nr 4) zawiera informacje dot. realizacji usług socjalnych, tj. usługi opiekuńcze, poradnictwo specjalistyczne, praca socjalna (w tym kontrakt socjalny) czy interwencja kryzysowa.

<i>tab. nr 4. Usługi pomocy społecznej (w całym okresie sprawozdawczym)</i>					
WYSZCZEGÓLNIENIE	lata poprzednie		rok oceny	prognoza rok po ocenie	
	rok 2014	rok 2015			
usługi opiekuńcze					
liczba osób	1	10	9	9	9
liczba świadczeń	2	2 881	3 197	4 756	4 756
kwota świadczeń w złotych	3	40 334	44 758	73 718	73 718
w tym: specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób chorujących psychicznie					
liczba osób	4	0	0	1	1
liczba świadczeń	5	0	0	50	50
kwota świadczeń w złotych	6	0	0	1 745	1 745
praca socjalna					
liczba rodzin	9	270	233	266	266
liczba osób w rodzinach	10	735	709	706	706
kontrakt socjalny					
liczba zawartych kontraktów	13	42	16	25	25
liczba osób ogółem objętych kontraktem	14	43	16	25	25

Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli, można wysunąć następujące wnioski:

- liczba osób objętych usługami opiekuńczymi utrzymuje się mniej więcej na tym samym poziomie, przy rosnącej liczbie udzielonych świadczeń (z 2 881 świadczeń w 2014 r. do 3 194 w 2016 r.) oraz kosztów realizacji zadania (z 40 334 zł w 2014 r. do 73 718 zł w 2016 r.);
- pojawia się zapotrzebowanie na świadczenie specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób chorujących psychicznie;
- ponownie (po spadku w 2015 r.) wzrasta liczba osób objętych przez pracowników socjalnych pomocą w formie pracy socjalnej – 266 rodzin (w których żyło 706 osób);
- podobną tendencję można zaobserwować w przypadku zawieranych z beneficjentami pomocy społecznej kontraktów socjalnych;
- gmina Michałowice nie realizowała w 2016 roku indywidualnych programów osłonowych (np. zatrudnienia socjalnego, wychodzenia z bezdomności) z uwagi na brak potrzeb w tym zakresie.

4. Zadania Ośrodka Pomocy Społecznej w Michałowicach

Jedną z najistotniejszych ról w kwestii rozwiązywania problemów społecznych w naszej gminie odgrywa Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Michałowicach. Realizuje on zadania wynikające z m.in. następujących ustaw: o pomocy społecznej, o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci, o świadczeniach rodzinnych, o pomocy uprawnionym do alimentów, o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów, o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, o wspieraniu rodziny i systemie oraz o Karcie Dużej Rodziny. Ośrodek koordynuje również realizację na terenie gminy działań z obszaru lokalnej polityki społecznej.

W strukturze organizacyjnej Ośrodka funkcjonuje od kwietnia 2011 r. **Punkt Wsparcia i Pomocy Rodzinie**, dostępny 3 dni w tygodniu (do południa i po południu), w ramach którego w 2016 r. dyżurowali: psycholog, dwóch prawników oraz pracownik socjalny. Ponadto na terenie naszej gminy działa **Punkt Konsultacyjny** dla osób i rodzin borykających się z problemem alkoholowym, w którym dyżur (2 razy w tygodniu) pełni terapeuta ds. uzależnień.

Opracowując ocenę w obszarze pomocy społecznej (dane o osobach i rodzinach korzystających z pomocy społecznej, liczbach i formach przyznanych świadczeń, przyczynach udzielanej pomocy) uwzględniono dane wygenerowane z systemów informatycznych będących w użytkowaniu Ośrodka. Szczegółowe informacje w tym zakresie zawierają poniższe tabele.

Tabele nr 5 i 6 *Dane o korzystających z pomocy społecznej w gminie (w całym okresie sprawozdawczym)* obrazują skalę świadczeń udzielanych przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Michałowicach, z podaniem liczby osób objętych poszczególnymi formami świadczeń, liczby przyznanych świadczeń oraz wydatków ponoszonych w ramach poszczególnych rozdziałów.

tab. nr 5. Dane dot. liczby świadczeń z pomocy społecznej i źródeł finansowania (w całym okresie sprawozdawczym)

WYSZCZEGÓLNIENIE	lata poprzednie		rok oceny	prognoza rok po ocenie	
	rok 2014	rok 2015			
ŚWIADCZENIA PIENIĘŻNE Z POMOCY SPOŁECZNEJ					
zasiłek stały					
liczba osób	1	15	20	18	18
liczba świadczeń	2	146	184	195	195
kwota świadczeń w złotych	3	59 465	82 955	100 636	100 636
zasiłek okresowy					
liczba osób	4	16	12	11	25
liczba świadczeń	5	62	53	49	80
kwota świadczeń w złotych	6	22 375	18 401	18 677	40 000
w tym:					
zasiłek okresowy z tytułu bezrobocia					
liczba osób	7	11	10	10	15
liczba świadczeń	8	48	47	47	50
kwota świadczeń w złotych	9	17 103	16 551	17 786	30 000
zasiłek okresowy z tytułu długotrwałej choroby					
liczba osób	10	4	2	1	10

liczba świadczeń	11	11	6	2	30
kwota świadczeń w złotych	12	4 459	1 850	891	10 000
zasiłek okresowy z tytułu niepełnosprawności					
liczba osób	11	1	0	0	0
liczba świadczeń	14	3	0	0	0
kwota świadczeń w złotych	15	813	0	0	0
zasiłek celowy					
liczba osób	16	145	232	115	115
kwota świadczeń w złotych	17	90 733	110 633	74 807	74 807
w tym: zasiłek celowy w ramach programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”					
liczba osób	18	33	107	21	100
liczba świadczeń	19	244	356	205	305
kwota świadczeń w złotych	20	21 960	32 040	18 360	48 000
ŚWIADCZENIA NIEPIENIĘŻNE Z POMOCY SPOŁECZNEJ					
posiłek ogółem					
liczba osób	21	119	122	105	110
liczba świadczeń	22	15 447	16 666	13 831	15 000
kwota świadczeń w złotych	23	103 963	108 135	99 405	154 000
w tym dla dzieci					
liczba osób	24	119	122	105	110
liczba świadczeń	25	15 447	16 666	13 831	15 000
kwota świadczeń w złotych	26	103 963	108 135	99 405	154 000
odpłatność gminy za pobyt w domu pomocy społecznej					
liczba osób	27	7	7	5	5
liczba świadczeń	28	69	67	60	60
kwota świadczeń w złotych	29	141 960	143 357	144 521	144 521
wspieranie rodziny i piecza zastępcza					
liczba rodzin objęta pracą asystenta rodziny	30	20	14	11	11
liczba rodzin wspierających	31	0	0	0	0
liczba asystentów rodzin	32	2	3	2	2
odpłatność za pobyt dziecka w pieczy zastępczej	33	27 912	36 645	51 053	69 988

Analiza danych ujętych w powyższej tabeli pozwala na wysunięcie następujących wniosków:

a) w obszarze świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej:

- liczba świadczeniobiorców zasiłków stałych (osób z orzeczonym umiarkowanym lub znacznym stopniem niepełnosprawności, nie posiadających zabezpieczenia emerytalno-rentowego) oraz środków finansowych, wydatkowanych na ten cel wzrosła w 2016 r. w stosunku do lat poprzednich;

- można zaobserwować tendencję malejącą w zakresie liczby świadczeniobiorców zasiłków okresowych (oraz wydatków w tym zakresie), głównie tych którzy pobierają to świadczenia z tytułu bezrobocia,
- liczba świadczeniobiorców zasiłków celowych wykazuje tendencję malejącą, podobnie sytuacja wygląda w zakresie wydatków w tym zakresie (w roku oceny wydatki zmalały o 15 926 zł w stosunku do roku 2014);

b) w zakresie świadczeń niepieniężnych z pomocy społecznej:

- odnotowaną znaczną tendencję malejącą w zakresie liczby osób objętych pomocą w formie posiłku, realizowanego w 2016 r. w ramach programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” w stosunku do lat ubiegłych (ta forma pomocy w naszej gminie jest skierowana do dzieci i uczniów realizujących obowiązek szkolny do czasu ukończenia szkoły ponadgimnazjalnej);
- liczba osób z terenu naszej gminy skierowanych i przebywających w domach pomocy społecznej utrzymuje się na podobnym poziomie, przy jednoczesnym wzroście wysokości środków finansowych na ten cel (w przypadku domów pomocy społecznej wzrost w 2016 r. o 2 561 zł w stosunku do roku 2014);

tab. nr 6. Dane dot. liczby świadczeń z pomocy społecznej i źródeł finansowania (w całym okresie sprawozdawczym)

WYSZCZEGÓLNIENIE	lata poprzednie		rok oceny	prognoza rok po ocenie
	rok 2014	rok 2015		
ŚWIADCZENIA WYCHOWAWCZE (PROGRAM RODZINA 500+)				
liczba rodzin	1	0	940	938
liczba rodzina pobierających na 1 dziecko	2	0	427	466
ogólna liczba dzieci	3	0	1 919	1 928
kwota przyznanych świadczeń w złotych	4	0	5 583 182,60	5 681 520,70
ZASIŁKI RODZINNE I DODATKI DO ZASIŁKÓW RODZINNYCH				
liczba rodzin	5	328	278	380
kwota świadczeń w złotych	6	938 210	1 012 977	1 020 000
jednorazowy dodatek z tytułu urodzenia się dziecka (ujmowany w pozycji „Zasiłki rodzinne i dodatki do zasiłków rodzinnych”)				
liczba rodzin	7	35	35	35
kwota świadczeń w złotych	8	35 000	33 648	35 000
jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka				
liczba rodzin	9	80	97	100
kwota świadczeń w złotych	10	80 000	97 000	100 000
Świadczenia rodzicielskie				
liczba osób	11	0	18	14
kwota świadczeń w złotych	12	0	130 055,02	103 798,30
ŚWIADCZENIA OPIEKUŃCZE				
świadczenia pielęgnacyjne				
liczba świadczeń	13	156	215	213
kwota świadczeń w złotych	14	118 168	278 577	299 478

zasitek pielęgnacyjny – ogółem					
liczba świadczeń	15	1 462	1 466	1 570	1 233
kwota świadczeń w złotych	16	223 686	224 298	240 210	188 649
w tym:					
zasitek pielęgnacyjny dla niepełnosprawnego dziecka					
liczba świadczeń	17	423	406	446	375
kwota świadczeń w złotych	18	64 719	62 118	68 238	57 375
zasitek pielęgnacyjny dla osoby niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 roku życia o znacznym stopniu niepełnosprawności					
liczba świadczeń	19	214	211	262	210
kwota świadczeń w złotych	20	32 742	32 283	40 086	32 130
zasitek pielęgnacyjny dla osoby niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 roku życia o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, która powstała przed ukończeniem 21 roku życia					
liczba świadczeń	21	789	813	818	616
kwota świadczeń w złotych	22	120 717	124 389	125 154	94 248
zasitek pielęgnacyjny dla osoby, która ukończyła 75 lat					
liczba świadczeń	23	36	36	44	32
kwota świadczeń w złotych	24	5 508	5 508	6 732	4 896
specjalny zasitek opiekuńczy					
liczba świadczeń	25	5	14	11	12
kwota świadczeń w złotych	26	2 600	7 280	5 552	6 240
zasitek dla opiekuna					
liczba świadczeń	27	98	61	39	36
kwota świadczeń w złotych	28	50 717	31 720	20 280	18 720
ŚWIADCZENIE Z FUNDUSZU ALIMENTACYJNEGO					
liczba osób	29	44	46	44	42
liczba rodzin	30	28	28	27	26
kwota świadczeń w złotych	31	218 300	236 500	235 546	219 650
OPŁACENIE SKŁADKI UBEZPIECZENIA ZDROWOTNEGO					
liczba osób	32	17	24	23	23
kwota świadczeń w złotych	33	7 530	15 333	17 955	20 815
OPŁACENIE SKŁADKI UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO					
liczba osób	34	7	7	13	14
kwota świadczeń w złotych	35	14 954	32 859	53 979	54 997
ŚWIADCZENIA PIENIĘŻNE Z PRAC SPOŁECZNIE UŻYTECZNYCH					
liczba osób ogółem	36	5	5	13	10
kwota świadczeń w złotych	37	10 560	12 247	29 938	30 780
STYPENDIA SOCJALNE DLA UCZNIÓW I ZASIĘKI SZKOLNE					
liczba osób	38	120	120	94	94

kwota świadczeń w złotych	39	21 155	19 885	18 780	18 780
---------------------------	----	--------	--------	---------------	--------

Analiza danych ujętych w powyższej tabeli pozwala na wysunięcie następujących wniosków:

a) świadczenia wychowawcze:

- nowe świadczenie dla rodzin z małoletnimi dziećmi, wprowadzone od 1 kwietnia 2016 r. ustawą z dnia 11 lutego 2016 r. *o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci*. W 2016 r. 940 rodzin pobrało świadczenia na 1 919 uprawnionych dzieci

b) w obszarze świadczeń rodzinnych:

- w dalszym ciągu obserwuje się tendencję malejącą w zakresie liczby osób pobierających zasiłki rodzinne i dodatki do zasiłków rodzinnych – w 2016 r. 278 rodzin korzystało z tej formy pomocy i było to o 50 rodzin mniej w stosunku do roku 2014 i o 26 rodzin mniej w stosunku do roku 2015; jednocześnie wzrosły wydatki w tym zakresie;
- w roku oceny można zaobserwować znaczny wzrost liczby świadczeń oraz wydatków w zakresie jednorazowego dodatku z tytułu urodzenia się dziecka oraz jednorazowej zapomogi;
- w 2016 r. pojawiła się nowa forma wsparcia dla rodzin z małoletnimi dziećmi, tj. świadczenie rodzicielskie, z którego skorzystało 14 rodzin,

c) w obszarze świadczeń opiekuńczych:

- zwiększa się liczba świadczeń (o 59 świadczeń) oraz kwota wydatków z przeznaczeniem na świadczenia dla osób pobierających świadczenia pielęgnacyjne o kwotę 160 409 zł w stosunku do 2014 roku;
- w przypadku zasiłków pielęgnacyjnych największą liczbę świadczeń odnotowano w przypadku osób powyżej 16go roku życia o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, która powstała przed ukończeniem 21 roku życia – 818 świadczeń, zasiłek pielęgnacyjny dla niepełnosprawnego dziecka – 446 świadczeń, w przypadku osób o znacznym stopniu – 262 świadczeń, z kolei w przypadku osób, które ukończyły 75 rok życia wypłacono 44 świadczenia,
- na podobnym poziomie utrzymuje się na przestrzeni ostatnich 3 lat liczba świadczeń oraz wydatki w przypadku specjalnego zasiłku opiekuńczego;

d) w obszarze świadczeń z funduszu alimentacyjnego:

- na podobnym poziomie co w 2014 roku utrzymuje się liczba osób pobierających świadczenia z funduszu alimentacyjnego;
- na podobnym poziomie utrzymuje się liczba wydatków w tym obszarze w stosunku do lat ubiegłych;

e) w obszarze pozostałych świadczeń:

- wzrosła liczba osób, za których Ośrodek opłaca składki na ubezpieczenie zdrowotne z 17 w 2014 r. (na ogólną kwotę 7 530 zł) do 23 w roku oceny (na ogólną kwotę 17 955 zł);
- znacznie wzrosła liczba osób, za które Ośrodek opłacał składki na ubezpieczenie społeczne przy jednoczesnym wzroście wydatków w tym zakresie – z 7 osób w 2014 r. (na kwotę 14 954 zł) do 13 (na kwotę 53 979 zł);
- liczba osób pobierających stypendia socjalne dla uczniów i zasiłki szkolne w 2016 r. nieznacznie zmalała w stosunku do 2014 r.;

- od lutego 2014 r. realizowane są na terenie gminy Michałowice prace społecznie użyteczne, a liczba osób w nich uczestniczących systematycznie wzrasta z 5 osób w 2014 r. do 13 osób w 2016 r.

5. Zasoby instytucjonalne pomocy i wsparcia na terenie gminy Michałowice

Z analizy danych zawartych w formularzu OZPS 2016, sporządzonej z wykorzystaniem Centralnej Aplikacji Statystycznej, wynika, iż w skład zasobu pomocy społecznej Gminy Michałowice wchodzi jedynie Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, wraz z funkcjonującym w ramach jego struktury Punktem Wsparcia i Pomocy Rodzinie (jako jednostką specjalistycznego poradnictwa).

Z pomocy specjalistycznej i wsparcia w ramach Punktu skorzystało w zeszłym roku **50 osób**.

W chwili obecnej na terenie gminy nie funkcjonują inne jednostki, tj. ośrodki wsparcia, kluby samopomocy, dzienne domy pomocy, rodzinne domy pomocy, mieszkania chronione, placówki wsparcia dziennego czy kluby integracji społecznej.

6. Kadra jednostki organizacyjnej pomocy społecznej

Opracowując ocenę w obszarze zasobów kadrowych pomocy społecznej uwzględniono dane statystyczne dotyczące liczby pracowników zatrudnionych w Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej w Michałowicach na przestrzeni ostatnich 3 lat. Szczegółowe informacje dotyczące powyższych obszarów zawiera tabela nr 7.

tab. nr 7. Kadra pomocy społecznej w gminie Michałowice (stan na 31 grudnia)

WYSZCZEGÓLNIENIE	lata poprzednie		rok oceny	prognoza roku następnego	
	rok 2014	rok 2015			
Ogółem pracownicy jednostki					
liczba ogółem pracowników jednostki pomocy społecznej	1	11	13	14	14
Kadra kierownicza					
ogółem kadra kierownicza (dyrektor i jego zastępcy)	2	1	1	2	2
w tym:					
wykształcenie wyższe	3	1	1	2	2
specjalizacja z organizacji pomocy społ.	4	1	1	1	2
Pracownicy socjalni					
ogółem	5	5	5	5	5
w tym: pracownicy socjalni zatrudnieni z EFS	6	0	0	0	0
z tego:					
wykształcenie wyższe	7	4	4	4	4
wykształcenie średnie	8	1	1	1	1
specjalizacja 1-ego stopnia w zawodzie	9	1	1	1	2
specjalizacja 2-ego stopnia w zawodzie	10	0	0	0	0
specjalizacja z organizacji pomocy społecznej	11	0	0	0	0
Pozostali pracownicy					

Ogółem	12	5	7	7	7
w tym:					
wykształcenie wyższe	13	5	6	6	7
wykształcenie średnie	14	0	0	1	0
inne	15	0	0	0	0
Inni*:					
prawnik*	16	2	2	2	2
psycholog*	17	1	1	1	1
opiekunka środowiskowa*/ do usług specjalistycznych	18	4/0	8/0	8/2	8/2
specjalista ds. zamówień publicznych*	19	1	1	0	0
specjalista ds. rozliczeń*	20	1	1	0	0
specjalista ds. PAL*	21	1	0	0	0
asystent rodziny	22	2	3	2	2
umowy cywilno-prawne z firmami szkoleniowymi	23	2	2	1	0

* specjaliści zatrudnieni w oparciu o umowy cywilno-prawne

W powyższej tabeli (wiersze 16 – 23) znajdują się również szczegółowe informacje na temat specjalistów zatrudnionych w latach 2014-2016. Wzmocnienie kadry Ośrodka o ww. specjalistów, spowodowane było m.in. koniecznością zapewnienia odpowiedniej jakości realizowanych zadań oraz prawidłowym zabezpieczeniem nowych przedsięwzięć, wynikających w szczególności z:

- *Programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie na terenie gminy Michałowice na lata 2014 – 2017* oraz zadań z zakresu wspierania rodziny,
- usprawnieniem obsługi zadań w zakresie funkcjonowania pracy asystentów rodziny, podczas nieobecności pracownika przebywającego na urlopie macierzyńskim,
- koniecznością zapewnienia mieszkańcom gminy, którzy wymagają tej formy pomocy, usług opiekuńczych,
- rozwojem oferty Punktu Wsparcia i Pomocy Rodzinie.

Ponadto z analizy wskaźników w powyższym obszarze wynika, że:

- 80% pracowników socjalnych posiada wykształcenie wyższe;
- 20% pracowników socjalnych posiada specjalizację I stopnia w zawodzie pracownik socjalny;
- spełniony jest wymóg ustawy zatrudnienia pracowników socjalnych w Ośrodku, zawarty w art. 110 ust. 11 ustawy *o pomocy społecznej* – jeden pracownik socjalny zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy na 2 tys. mieszkańców lub nie więcej niż 50 rodzin i osób samotnie gospodarujących objętych pracą socjalną,
- **8,5%** ogółu wydatków na realizację zadań pomocy i integracji społecznej przeznaczona jest na utrzymanie Ośrodka.

Poniższa tabela nr 8 przedstawia dane dotyczące zatrudnienia pomocniczego w Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej w Michałowicach, tj. wsparcia wolontariuszy czy zatrudnienia subsydiowanego (roboty publiczne i prace interwencyjne).

tab. nr 8. Zatrudnienie pomocnicze w jednostce organizacyjnej pomocy społecznej (w osobach, w ciągu danego roku)

WYSZCZEGÓLNIENIE		lata poprzednie		rok oceny	prognozy roku następnego
		rok 2014	rok 2015		
wolontariusze	1	21	16	0	0
zatrudnienie subsydiowane (roboty publiczne, prace interwencyjne i inne)	2	7	5	16	10
staże	3	0	0	2	2

Analiza danych ujętych w powyższej tabeli pozwala na wysunięcie następujących wniosków:

- wzrost liczby osób zatrudnionych w Ośrodku w ramach zatrudnienia subsydiowanego, w związku z rozwojem prac społecznie użytecznych i koniecznością realizowania przez Ośrodek Programu „Rodzina 500+”

7. Środki finansowe na wydatki z pomocy społecznej

Szczegółowe dane dotyczące środków finansowych na wydatki z pomocy społecznej i innych obszarach polityki społecznej przedstawione zostały w poniższej tabeli nr 9.

tab. nr 9.

Koszty prowadzenia i utrzymania zasobu polityki społecznej (w tym pomocy społecznej) w Gminie – zadania własne i zlecone

WYSZCZEGÓLNIENIE		lata poprzednie		rok oceny	rok po ocenie	dwa lata po ocenie
		rok 2014	rok 2015			
ogółem						
ogółem (działy)	1	3 247 664	3 240 737	9 374 866	12 060 607	12 060 607
w tym:						
w budżecie OPS	2	3 066 835	3 066 835	9 352 199	11 937 691	11 937 691
851 – ochrona zdrowia						
85153 – przeciwdziałanie narkomanii – środki gminy (własne i zewnętrzne)	3	57 870	21 450	29 900	29 900	29 900
w tym:						
w budżecie OPS	4	0	0	2 000	2 000	2 000
85154 – przeciwdziałanie alkoholizmowi – środki gminy (własne i zewnętrzne)	5	101 804	108 078	91 333	91 333	91 333
w tym:						
w budżecie OPS	6	0	0	28 841	36 012	36 012
852 – pomoc społeczna						
85201 – placówki opiekuńczo-wychowawcze – środki własne i zewnętrzne	7	0	0	0	0	0
85202 – domy pomocy społecznej – środki własne i zewnętrzne	8	144 702	145 185	144 521	147 000	147 000
w budżecie OPS		144 702	145 185	144 521	147 000	147 000
85203 – ośrodki wsparcia – środki własne i zewnętrzne	9	0	0	0	0	0
85204 – rodziny zastępcze – środki własne i zewnętrzne	10	3 790	10 119	21 379	33 508	33 508

w budżecie OPS		3 790	10 119	21 379	33 508	33 508
85205 – przeciwdziałanie przemocy w rodzinie – środki własne i zewnętrzne	11	13 478	21 912	20 526	40 100	40 100
w budżecie OPS		13 478	21 912	20 526	40 100	40 100
85206 – wspieranie rodziny (asystenci) – środki własne i zewnętrzne	12	65 642	84 687	102 978	128 256	128 256
w budżecie OPS		65 642	84 687	102 978	128 256	128 256
85211 – świadczenia wychowawcze	13	0	0	5 690 301	8 000 000	8 000 000
w budżecie OPS		0	0	5 690 301	8 000 000	8 000 000
85212 – świadczenia rodzinne, świadczenia z funduszu alimentacyjnego (...) – środki własne i zewnętrzne	14	1 704 084	1 685 316	2 002 062	2 100 000	2 100 000
w budżecie OPS		1 704 084	1 685 316	2 002 062	2 100 000	2 100 000
85213 – składki na ubezpieczenie zdrowotne (...) – środki własne i zewnętrzne	15	7 530	15 333	17 955	28 979	28 979
w budżecie OPS		7 530	15 333	17 955	28 979	7 530
85214 – zasiłki i pomoc w naturze – środki własne i zewnętrzne	16	72 716	86 796	75 124	126 229	126 229
w budżecie OPS		72 716	86 796	75 124	126 229	126 229
85216 – zasiłki stałe – środki własne i zewnętrzne	17	59 465	82 955	100 632	102 750	102 750
85219 – ośrodek pomocy społecznej – środki własne i zewnętrzne	18	620 314	718 918	795 923	775 289	775 289
w budżecie OPS		620 314	718 918	795 923	775 289	775 289
85220 – specjalistyczne poradnictwo, mieszkania chronione – środki własne i zewnętrzne	19	0	0	0	0	0
85228 – usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze – środki własne i zewnętrzne	20	38 258	46 051	75 497	110 126	110 126
W budżecie OPS		38 258	46 051	75 497	110 126	110 126
85278 – usuwanie skutków klęsk żywiołowych – środki własne i zewnętrzne	21	0	0	0	0	0
85295 – pozostała działalność – środki własne i zewnętrzne	22	191 867	169 947	144 104	157 442	157 442
w budżecie OPS		191 867	169 947	144 104	157 442	157 442
Świadczenia rodzicielskie	23	0	0	130 055	150 000	150 000
w budżecie OPS		0	0	130 055	150 000	150 000
853 – pozostała działalność w zakresie polityki społecznej						
85305 – Żłobki – środki gminy (własne i zewnętrzne)	24	0	0	0	0	0
85306 – kluby dziecięce – środki gminy (własne i zewnętrzne)	25	0	0	0	0	0
85307 – opiekunowie dzienni – środki gminy (własne i zewnętrzne)	26	0	0	0	0	0
854 – edukacyjna opieka wychowawcza						
85415 – pomoc materialna dla uczniów – środki gminy (własne i zewnętrzne)	28	21 155	43 990	39 695	39 695	39 695
w tym:						
w budżecie OPS	29	0	0	0	0	0
INNE – środki EFS na projekty realizowane przez OPS						

85395 – pozostała działalność w zakresie polityki społecznej	30	144 989	0	0	0	0
łącznie kwota środków EFS	31	144 989	0	0	0	0

Szczególną uwagę należy zwrócić na:

- wzrosły znacznie wydatki ogółem na realizację zadań pomocy i integracji społecznej w roku oceny oraz w latach kolejnych, jest to związane z wdrożeniem w życie Programu „Rodzina 500 +”, wprowadzonego ustawą z dnia 11 lutego 2016 r. *o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci*;
- wydatki ponoszone za pobyt osób umieszczonych w domach pomocy społecznej utrzymują się na takim samym poziomie;
- wzrosły wydatki z tytułu ponoszenia odpłatności gminy za pobyt dzieci w pieczy zastępczej, jest to związane z tym, że 4 dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej przebywa tam dłużej niż 3 lata;
- wzrosły wydatki przeznaczone na zadanie wspierania i pomocy rodzinom mającym trudności w wypełnianiu swoich funkcji opiekuńczo-wychowawczych, w tym pomoc w postaci wsparcia asystenta rodziny;
- wydatki na zadanie związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, w tym działalność Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie utrzymują się na zbliżonym poziomie;
- wzrosły wydatki na wypłatę świadczeń rodzinnych i dodatków do nich, świadczeń opiekuńczych oraz świadczeń z funduszu alimentacyjnego, jest to związane m.in. z wprowadzeniem nowej formy wsparcia, jaką jest świadczenie rodzicielskie;
- wzrosły wydatki na opłacanie składek na ubezpieczenie zdrowotne za osoby pobierające zasiłki stałe i świadczenia pielęgnacyjne;
- na podobnym poziomie utrzymują się wydatki ponoszone na zasiłki i pomoc w naturze oraz zasiłki okresowe;
- nastąpił wzrost wydatków z przeznaczeniem na wypłatę zasiłków stałych;
- wzrosły wydatki na usługi opiekuńcze dla osób wymagających tej formy pomocy;

Zauważalny jest również wzrost kosztów utrzymania i prowadzenia Ośrodka Pomocy Społecznej – jest to wynik nałożenia na ośrodki nowych zadań na przestrzeni ostatnich 6 lat – z obszaru przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy domowej, wspierania rodzin mających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, Karty Dużej Rodziny oraz nade wszystko w związku z realizacją Programu „Rodzina 500+”. Ponadto Ośrodek Pomocy Społecznej w Michałowicach realizuje zadania wynikające z ustawy *o przeciwdziałaniu narkomanii* oraz ustawy *o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*. Za corocznym nakładaniem nowych zadań idzie wzrost wydatków na wynagrodzenia wraz z pochodnymi oraz działania mające na celu dostosowanie jednostki do standardów oraz zapewnienie klientom i pracownikom Ośrodka odpowiednich warunków do wspólnej pracy.

8. Wnioski końcowe i rekomendacje

8.1. Sytuacja demograficzna i społeczna Gminy Michałowice

Wnioski	Rekomendacje
<ul style="list-style-type: none">• systematyczny wzrost liczby mieszkańców gminy Michałowice, jako efekt m.in. procesu suburbanizacji	<ul style="list-style-type: none">• wdrożenie projektów zmierzających do integracji mieszkańców „napływowych” z mieszkającymi od pokoleń w poszczególnych miejscowościach gminy
<ul style="list-style-type: none">• utrzymująca się tendencja wzrostowa w zakresie udziału osób w wieku produkcyjnym w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców	<ul style="list-style-type: none">• podejmowanie działań mających na celu wykorzystanie potencjału osób w wieku produkcyjnym na rzecz społeczności lokalnej gminy
<ul style="list-style-type: none">• wzrastająca liczba osób w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców	<ul style="list-style-type: none">• zapewnienie oferty rozwoju, wsparcia i opieki dla osób starszych – adekwatnej do rozeznaczonych potrzeb (realizacja projektów skierowanych do tej grupy odbiorców oraz stworzenie infrastruktury społecznej adekwatnej do rozeznaczonych potrzeb)
<ul style="list-style-type: none">• brak formalnych klubów i/lub ośrodków wsparcia dla seniorów, jednak w ramach Stowarzyszenia Instytut Strumiły działa nieformalne Centrum Aktywnego Seniora,	
<ul style="list-style-type: none">• słabo rozwinięta infrastruktura społeczna Gminy Michałowice służąca integracji społeczności lokalnej oraz skierowanej do różnych grup odbiorców	<ul style="list-style-type: none">• podjęcie działań zmierzających w kierunku rozwinięcia, a następnie wzmocnienia, infrastruktury społecznej, mającej na celu integrację społeczności lokalnej gminy w różnym wieku (centra aktywności lokalnej, placówki wsparcia dziennego, budynki wielofunkcyjne)
<ul style="list-style-type: none">• brak lokali socjalnych, mieszkań chronionych i pomieszczeń tymczasowych	<ul style="list-style-type: none">• podjęcie działań zmierzających w kierunku rozwinięcia infrastruktury społecznej gminy o charakterze mieszkaniowym, w tym utworzenie lokali socjalnych, mieszkań chronionych i pomieszczeń tymczasowych
<ul style="list-style-type: none">• spadek ogólnej liczby bezrobotnych, w tym długotrwale bezrobotnych	<ul style="list-style-type: none">• podjęcie działań zmierzających do aktywizacji społeczno-zawodowej wszystkich mieszkańców gminy wymagających tego rodzaju wsparcia, w tym rozwój usług socjalnych, adekwatnych do potrzeb osób długotrwale bezrobotnych
<ul style="list-style-type: none">• niewystarczająca liczba miejsc wychowania przedszkolnego	<ul style="list-style-type: none">• podjęcie działań zmierzających do utworzenia przedszkola samorządowego
<ul style="list-style-type: none">• brak klubów dziecięcych i opiekunów dziennych	<ul style="list-style-type: none">• podjęcie działań mających na celu stworzenie oferty w zakresie opieki nad dziećmi do 3 roku życia jako uzupełnienie oferty działającego na terenie gminy żłobka (kluby dziecięce, opiekunowie dzienni)
<ul style="list-style-type: none">• brak placówki wsparcia dziennego	<ul style="list-style-type: none">• utworzenie w strukturze organizacyjnej Ośrodka Pomocy Społecznej placówki wsparcia dziennego

8.2. Osoby i rodziny korzystające z pomocy i wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej

Wnioski	Rekomendacje
<ul style="list-style-type: none"> zmniejszenie się liczby osób i rodzin kwalifikujących się do objęcia pomocą finansową 	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie metodycznej pracy z osobami i rodzinami korzystającymi z pomocy i wsparcia – adekwatnie do rozeznaczonych problemów i potencjałów danej osoby/rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem osób długotrwale korzystających z pomocy społecznej oraz osób w wieku produkcyjnym • prowadzenie pracy (w tym pracy socjalnej) z poszczególnymi grupami problemów – osobami i rodzinami z problemem ubóstwa, długotrwałej i ciężkiej choroby, niepełnosprawnością oraz bezradnością w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, a także przemocą domową i alkoholizmem • podjęcie działań nakierowanych na pomoc i wsparcie osób starszych, chorych i niepełnosprawnych (realizacja projektów skierowanych do tej grupy odbiorców oraz stworzenie infrastruktury społecznej adekwatnej do rozeznaczonych potrzeb, a także rozwój usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych oraz usługi asystenta osoby niepełnosprawnej) • rozszerzenie oferty poradnictwa specjalistycznego o usługi: psychologa dziecięcy i/lub psychiatry dziecięcego, coacha, psychoterapeuty, mediatora, terapeuty rodzinnego, asystenta rodziny, członka GKRPA, pozwalające na wzmocnienie autonomii osób i rodzin (w tym również osób zależnych, tj. niepełnosprawnych, starszych, chorych, małoletnich);
<ul style="list-style-type: none"> 43% osób, którym udzielono pomocy i wsparcia to osoby długotrwale korzystające z pomocy społecznej 	
<ul style="list-style-type: none"> 27,5% osób, którym udzielono pomocy i wsparcia to osoby w wieku produkcyjnym 	
<ul style="list-style-type: none"> utrzymujące się w dalszym ciągu dominujące przesłanki udzielania pomocy finansowej dla osób i rodzin: długotrwała lub ciężka choroba, ubóstwo, niepełnosprawność oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego 	
<ul style="list-style-type: none"> wzrost liczby osób wymagających, ze względu na stan zdrowia, pomocy w postaci usług opiekuńczych, (w tym specjalistycznych usług opiekuńczych) lub umieszczenia w domu pomocy społecznej 	
<ul style="list-style-type: none"> wzrost liczby osób wymagających pomocy w postaci różnych form poradnictwa specjalistycznego 	

8.3. Wybrane usługi pomocy społecznej

Wnioski	Rekomendacje
<ul style="list-style-type: none"> wzrastająca liczba osób i rodzin korzystających ze wsparcia w postaci pracy socjalnej 	<ul style="list-style-type: none"> podjęcie działań zmierzających do zwiększenia liczby i jakości opracowywanych przez pracowników socjalnych diagnoz i planów pomocy (które służą prowadzeniu metodycznej pracy z osobami i rodzinami) oraz zawieranych z klientami kontraktów socjalnych
<ul style="list-style-type: none"> wzrastająca liczba kontraktów socjalnych zawieranych z beneficjentami pomocy społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> rozwój oferty skoordynowanych usług socjalnych oraz oddzielenie w ramach nowego modelu funkcjonowania Ośrodka
<ul style="list-style-type: none"> pojawia się zapotrzebowanie na świadczenie specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób chorujących psychicznie 	<ul style="list-style-type: none"> rozwój pomocy i wsparcia skierowanego do osób chorujących psychicznie a także rozwój profilaktyki zdrowia psychicznego
<ul style="list-style-type: none"> utrzymująca się na podobnym poziomie liczba osób objętych usługą specjalistycznego poradnictwa 	<ul style="list-style-type: none"> rozszerzenie oferty w zakresie poradnictwa specjalistycznego, terapii, mediacji oraz interwencji kryzysowej
<ul style="list-style-type: none"> gmina Michałowice nie realizowała w 2016 roku programów osłonowych oraz indywidualnych programów osłonowych 	<ul style="list-style-type: none"> wdrażanie lokalnych programów osłonowych nakierowanych na rozwiązanie zdiagnozowanych problemów społecznych;

8.4. Instytucje pomocy społecznej

Wnioski	Rekomendacje
<ul style="list-style-type: none"> słabo rozwinięta sieć instytucji pomocy społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> stworzenie z uwzględnieniem możliwości finansowych gminy sieci instytucji pomocy społecznej obejmujących inne instytucje, adekwatnie do rozeznaczonych potrzeb, np.: ośrodki wsparcia, kluby samopomocy, mieszkania chronione, kluby seniora, placówki wsparcia dziennego czy kluby integracji społecznej, Centra Aktywności Lokalnej dalsze systematyczne rozwijanie idei zatrudnienia pomocniczego w jednostkach organizacyjnych gminy, tj. wolontariatu i zatrudnienia subsydiowanego wdrożenie nowego modelu funkcjonowania Ośrodka, w którym nastąpiło oddzielenie pracy socjalnej od pracy administracyjnej i świadczenia usług społecznych
<ul style="list-style-type: none"> słabo rozwinięte zatrudnienie pomocnicze, tj. wolontariat, zatrudnienie subsydiowane 	<ul style="list-style-type: none"> doskonalenie narzędzi badawczych, które pozwalają na bardziej precyzyjne określanie potrzeb występujących w obszarze pomocy społecznej

- realizacja zapisów Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Michałowice na lata 2017-2025

8.5. Stan i kwalifikacje kadr pomocy społecznej

Wnioski	Rekomendacje
<ul style="list-style-type: none"> • stan zatrudnienia pracowników socjalnych zgodny z wymogami ustawowymi 	<ul style="list-style-type: none"> • bieżące monitorowanie stanu zatrudnienia pracowników socjalnych • doskonalenie warsztatu pracy pracowników socjalnych w zakresie profesjonalnego prowadzenia pracy socjalnej, poprzez szkolenia, warsztaty, interwizje, superwizje, studia podyplomowe w zakresie specjalizacji I i II stopnia w zawodzie pracownik socjalny
<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający stan zatrudnienia specjalistów 	<ul style="list-style-type: none"> • zatrudnienie specjalistów adekwatnie do rozeznaczonych potrzeb

8.6. Środki finansowe na zadania z obszaru polityki społecznej oraz utrzymanie zasobu pomocy społecznej

Wnioski	Rekomendacje
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastające koszty realizacji poszczególnych zadań 	<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczenie środków finansowych na realizację poszczególnych zadań z obszaru pomocy i integracji społecznej
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastające koszty związane z utrzymaniem osób w domach pomocy społecznej i usług opiekuńczych 	<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczenie środków finansowych na koszty związane z utrzymaniem osób w domach pomocy społecznej oraz świadczeniem usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych
<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczone środki finansowe z budżetu gminy na realizację zadań własnych z zakresu pomocy społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> • monitorowanie oraz bieżące sygnalizowanie powstających potrzeb, które mogą rodzić braki w środkach finansowych
<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczone środki finansowe z dotacji celowej na realizację zadań zleconych i dofinansowanie do zadań własnych gminy 	

8.7. Współpraca z organizacjami pozarządowymi

Wnioski	Rekomendacje
<ul style="list-style-type: none">• brak współpracy z organizacjami pozarządowymi działającymi w obszarze pomocy społecznej	<ul style="list-style-type: none">• budowanie partnerskich relacji pomiędzy instytucjami pomocy społecznej i organizacjami pozarządowymi, w szczególności poprzez zlecenie podmiotom niepublicznym realizacji zadań w obszarze pomocy i integracji społecznej
<ul style="list-style-type: none">• mała liczba organizacji pozarządowych na terenie gminy, zajmujących się realizacją zadań z zakresu pomocy społecznej	<ul style="list-style-type: none">• wdrożenie programu szkoleń i doradztwa w zakresie pisania projektów i pozyskiwania środków zewnętrznych